

Temarecensioner

Sveriges historia

Sveriges historia 600–1350

Dick Harrison

NORSTEDTS, 2009, 502 S.

Foreliggende bind er det andet i en række på i alt otte med en samlet fremstilling af Sveriges historie fra de første tider til i dag. Mens første bind dækkede perioden fra 13.000 f.Kr. til 600 e.Kr. – altså ca. 14.000 år, dækker andet bind perioden fra 600 til 1350, i at 750 år. Tredje bind omfatter 250 år, fjerde 120 år, femte 109 år, sjette 90 år, syvende 50 år og seriens sidste godt 35 år. Hvert bind har én hovedforfatter og én sammenhængende fremstilling, hvori der mellem hvert hovedkapitel er indsat korte fakta/temaartikler af specialforfattere; det foreliggende bind har otte sådanne artikler.

Valget af én forfatter pr. bind er en selvklarhed for alle andre bind end de to første, hvor én og samme forfatter altså skal dække henholdsvis 14.000 år og 750 år. Første bind dækker forhistorien, altså tiden uden skriftlige kilder, og hører derfor indiskutabelt ind under den arkæologiske arbejdsmark. Andet bind derimod, som dækker den svenske historie fra afslutningen af de europæiske folkevandringer ca. 600 til højmiddelalderens slutning ca. 1350, omfatter perioder som er både forhistoriske og historiske og med et aktuelt kildemateriale, som er skriftligt såvel som materielt. Traditionelt opdeles perioden i den europæiske middelalder, som i Skandinavien omfatter den sene jernalder og vikingetiden, samt ældre skandinavisk middelalder og højmiddelalderen. Dette stiller selvklart særlige krav til forfatteren af netop dette bind, som altså skal bygge bro, ikke blot over og mellem traditionelle tidsperioder, men også over og mellem så forskellige fagdiscipliner som arkæologi og historie. Denne redaktionelle prioritering giver både fordele og ulemper, akkurat som det modsatte ville have gjort. Men her har forlaget altså valgt at satse på den sammenhængende fortælling, hvilket giver god mening ud fra bogens målsætning: en læsevenlig, populær og fagligt konsolideret fremstilling af syv århundreder af Sveriges tidligste historie.

Dick Harrison, som både er seriens hovedredaktør, og eneforfatter til andet bind, skriver i forordet til serien, at en af målsætningerne med den nye fremstil-

ling af Sveriges historie skal være at ”konfrontera äldre föreställningar om det förflutna och sprida nytt ljus över åtskilliga aspekter av epokens utveckling” og – for dette specielle bind – ”låta den schablontyngda uppfattningen av epoken som en ursvensk storhetstid falla” (s. 10). Dette giver sig bl.a. udslag i den tidsmæssige disponering af dette bind, som altså – om traditionen skulle følges – burde have fulgt den hævdvundne kronologiske opdeling i hvilken 600- og 700-tallet skulle høre til forhistorien, men som nu i stedet, sammen med vikingetiden, indlemmes i begrebet ældre middelalder. Et sådant dispositions-mæssigt greb, hvis formål er at tvinge de enkelte bind ind i ”skæve” tidsmæssige rammer og dermed udfordre den traditionelle fremstilling, er dog ikke i sig selv kontroversiel, bl.a. ligger denne tanke til grund for den tidsmæssige strukturering af Gyldendal og Politikens ambitiøse 16 binds Danmarkshistorie under redaktion af Olaf Olsen, som udkom første gang i 1987–91. Her dækker andet bind perioden 200 f.Kr. til 700 e.Kr., tredje bind 700–1050, fjerde bind 1050–1250. Hovedparten af de efterfølgende bind dækker hver et århundrede *sharp*. I bedste fald giver denne udfordring syntesen nyt liv.

Den erklærede målsætning om at udfordre læserens ”schablontyngda” forestillinger er et fortælleteknisk greb, som tjener til at gøre teksten aktuelt vedkommende. Men hvem skrives bogen for? For Olaf Olsen var det klart: den alment oplyste læser, eller, som han uddybede, dagbladet Politikens kroniklæsere. Målgruppen er læg som lærd, men trods alt må det forudsættes, at læseren besidder en vis grad af almen kundskab. På dette niveau ligger også Harrison's tekst, i en fin balance mellem det fortællende og det saglige, men lige netop hvad angår det ”myte-knusende” greb går den ofte fejl; hvilken opløst læser vil f.eks. i dag tro, at Sverige var uden kontakt med omverdenen i århundrederne op til vikingetiden? Har svenskerne måske ikke i århundreder dyrket deres ”forfædre” goterne, hvis vandring gennem Europa unægtelig er blevet tillagt en væsentlig rolle i Kontinentets politiske historie? Det europæiske perspektiv har, når alt kommer til alt, været mere udtalt i den svenske selvforståelse end den har i dansk. At Harrison med fuld ret gør op med det etniske begreb ”goter” er en anden sag.

Et andet eksempel er behandlingen af Birka. Harrison beklager, at Birka står så centralt i den svenske selvopfattelse, da stedet dermed overskygger andre, som han mener har spillet en mindst lige så afgørende rolle. Han erklærer frejdigt Birka som ”en misslyckad småstad, ett experiment som inte överlevd” (s. 63, 64) og fremhæver i stedet en plads som Uppåkra nær ved Lund som både tidsmæssigt længerevarende og arealmæssigt større (måske af samme grund?) og altså dermed mere ”vellykket”. De fleste arkæologer skulle nok mene, at disse to steder ikke går at sammenligne af den simple grund, at de er så vidt forskellige og spillede så vidt forskellige roller i datidens samfund. Og samtidige var de altså heller ikke. Under alle omstændigheder skylder

Harrison at forklare, hvorfor Ansgar i midten af 800-tallet valgte at udsætte sig for livsfare ikke mindre end to gange ved at krydse hele Sverige for at rejse lige netop til Birka på kristen mission (s. 120).

Nu er det næppe nogen tilfældighed, at disse eksempler er hentet fra bogens første kapitler, der behandler en traditionelt arkæologisk periode, vendeltiden og den begyndende vikingetid. Harrison er selv historiker og erklærer i bogens forord, at konsekvensen af at behandle epoken fra 600 til digerdøden i midten af 1300-tallet under ét, er at han derved kommer til at skrive om en periode, i hvilken han, som historiker, har begrænsede kundskaber. Dette er rene ord for pengene, og desværre fristes man til at give ham ret. Bogens første og til dels også andet kapitel bærer præg af denne manglende fortrolighed med både stoffet og forskningen. Perspektivet bliver ejendommelig nationalt, ja næsten lokalt med stærkt fokus på Lund og den arkæologiske jernalderforskning, som længe har været centreret om ”centralplads”-problematikken. Refererede kilder og litteratur til de første to kapitler domineres af (syd)svensk forskning, oftest af ældre dato.

Harrison understreger vigtigheden af det europæiske perspektiv på disse perioder, netop for at bryde den såkaldte vaneforestilling om at Sverige var en fra Europa isoleret plads; til gengæld savner første kapitel et nordiske perspektiv. Hvad der i dag er Syd- og Mellemsverige var i vendetid nok så udtalt en integreret del af et fælles Nordisk kulturområde med fælles kosmologi, ensartede samfundsinstitutioner og materiel kultur. Man kan undre sig over, at Harrison ikke benytter den *fast track* til Sydsandinavisk jernalder, som Jørgen Jensens bind 4 af Danmarks Oldtid, Yngre jernalder og vikingetid 400 e.Kr. – 1050 e.Kr. (Gyldendal 2004) kunne have været. Med denne som reference, og med bedre brug af de bøger, som rent faktisk er opført i bogens Verkförteknig, havde Harrison kunnet sætte det svenske materiale i spil på en mere sammenhængende måde og ud fra en bredere forståelse af de samfundsstrukturer, som han har sat sig for at beskrive. Så havde ”statusgenstande” ikke blot været at betragte som ”conspicuous consumption”, og dette begreb ikke alene begrænset til dragt og mad, kunst ikke blot været udsmykning, religion ikke noget der blev overladt til et temaafsnit, hesten kunne være set som andet end et dyr, der ofte blev ofret, for hesten var nemlig gudernes fortrolige og dermed en trussel mod Kristus, hvorfor fredløshed og tab af jord og ejendom var straffen for at spise hestekød i middelalderen; her mister Harrison således den egentlige pointe med at hesteknogler findes centreret omkring de rituelle bygninger. Måske han kunne have reflekteret over det romerske lægeudstyr i Uppåkra, hvis lige findes på Helgö i Mälardalen og i de store sydsandinaviske våbenofferfund fra romertiden, og som uden tvivl repræsenterer ”kundskabsimport” fra det romerske rige, etc. etc.

Den noget overfladiske behandling, som er bliver de ældste tider til del, er

en ikke uforståelig konsekvens af værkets tidsmæssige disposition, hvor 600-700-800-900-tallet først og fremmest tjener som prælude til den ælder middelalderen og er sammenstykket af enkelttemaer, der skal tjene til at belyse de magtrelationer, som for alvor foldes ud i de efterfølgende kapitler. Dette gør fremstillingen af de ældste perioder lidt usammenhængende, lidt ureflekteret og indimellem også lidt uklar. Et enkelt eksempel: Harrison anvender det oldengelske digt Beowulf som ledetråd for at forstå jernalderens herskerideal, hvilket er fuldt rimeligt. Af dette digt fremgår at en god konge måtte nære omsorg for sin ære og hæder, han måtte vise stolthed over egen rigdom, være generøs, modig og, som Harrison skriver, måtte han ikke mindst være fredselkende, absolut ikke en ekspansionslysten krigerkonge, men snarere en fredsfyrste (s. 42). Yderligere får vi oplyst, at herskerens succes hvilede på magtens økonomiske realitet; en konge måtte være generøs med guld og sølv. Men så melder spørgsmålet sig jo unægteligt, hvor dette guld og sølv skal komme fra om ikke netop fra en ekspansionslysten krigerkonge? Mere end 30 sider længere fremme i teksten (s. 74) er Harrison kommet til samme resultat; magten byggede på tilgangen af guld og sølv og grundlaget for jernalderens kriger- og kongemagt var derfor krig og plyndring. Den gode konge var dermed ikke netop nogen fredsfyrste, som Harrison lægger op til, men en drabelig kriger med et følge, en hær eller en hird af andre krigere, og drabelig nok til at holde andre guldhungrende og ekspansionslystne krigerkonger og deres hære og hirde på afstand. Det er dette, som er magtens egentlige omdrejningspunkt og det, som både den materielle kultur, sagn- og sagalitteraturen kredser om. En "fredsfyrste" kunne kun skabe fred ved at være så magtfuld, dvs. krigerisk, at ingen turde angribe ham.

Nu er netop magten, dens transformation og konsolidering fra 600-tallet til 1300-tallet, bogens bærende tema. Det er historien om, hvordan bygdemagt udvikledes til rigsmagt, som er bogens røde tråd, og hvor fremvæksten af herrevældet og magtkulturen vælges som fremstillingens omdrejningspunkt (s. 11). Dette valg af gennemgående tema er forståeligt; det giver grundlag for en sammenhængende fortælling om udviklingen fra småt til stort, fra decentralt til centralt i et evolutionært forløb, akkurat konceptet for enhver national historie. Bogen er disponeret i syv hovedafsnit, som for de første vedkommende er kronologiske, for de senere tematiske: – Bygdemagt, – Vikingatiden, – Sockenkyrkor, stentorn og småkunger, – Riksmagt, – Land og stad, – Frälset, – Sverige. De to første kapitler tjener som den lidt blege optakt til der, hvor historien virkelig tager fat og der, hvor Harrison er på hjemmebane: middelalderen. I de efterfølgende kapitler udfolder han sit i særklasse eminente fortællertalent og sin store viden. Her bliver Sverige pludselig en integreret del af Norden med mange kongeætter i evigt skiftende alliancer og krige. Den tidlige middelalders mest indviklede politiske historie

og komplicerede persongalleri omsættes til fængslende læsning. Fortælleteknisk benytter Harrison ofte metoden at stille spørgsmål: ”Men stämmer detta verkligen?” Enten for at svare ”ingen vet” og dermed klargøre for læseren, at historieberetningen er en fortolkning, som er afhængig af et kildemateriale, eller ved at referere til faglige diskussioner historikere imellem. Eller han skriver: ”En annan besynnerlighet är att ...”, og også dette gør fremstillingen levende, interessant, og inddrager læseren i et aktivt medspil.

Med fremvæksten af magt og herrevælde som bogens centrale tema kredser fremstillingen selvkært om den politiske historie i et kronologisk forløb, med vægt på hændelses-, person- og begivenhedshistorie. Middelalderhistoriens kilder tilsiger, at Sverigeshistorien udspiller sig i bestemte centrale dele af landet, men Sverige er jo større end det. En vigtig oversigt over Götabygderne, Småländerna, Öland, Gotland, Mellansverige og Norrland findes i kapitel tre. Enkelte krydsreferencer havde været på sin plads, f.eks. når borgerkrigen på Gotland i 1280'erne forklares ud fra misundelse mellem by og land (s. 200), mens den egentlige forklaring først står at læse på s. 436.

Efter Birger Jarl havde den svenske kongemagt fået muskler og Sverige havde fået en politisk motor, som Harrison så malende udtrykker det (s. 259ff), og som læsere har vi fulgt udviklingen fra bygdemagten med høvdinger og stormænd, hvis magt hvilede på personlige netværk og alliancer, over udviklingen af kirkens rolle til den etablerede kongemagt med samfundsinstitutioner, lovgivnings- og voldsmonopol. Mange temaer berøres under rejsens gang, og personligt fandt jeg de mere diskuterende og bredere temaafsnit, hvor beskrivelsen zoomer ind på ”almindelige mennesker” og deres livsvilkår som er de mest interessante, f.eks. afsnittene om lovstiftning og straf (s. 288), om trælle (s. 226ff), om ”de som stod utanför”, dvs. tiggere og lekare (de, der arbejdede inden for ”underholdningssektoren”) og om ”det värdsliga frälsets uppkomst” (s. 397ff).

Hvad jeg derimod savner i fremstillingen er et genuint temaafsnit om udviklingen af pengeøkonomien, herunder brugen af mønt. Tilgangen til ædelmetaller og siden møntvæsenet omtales som relevant for herskermagten igennem alle perioder, men forklares aldrig sammenhængende. Harrison omtaler vendetidens og vikingetidens økonomi som en fuldskala naturalieøkonomi, men det forklares aldrig hvorfor sølvet var så vigtigt, eller hvordan begrebet naturalieøkonomi kan opretholdes hvis man, som Harrison anfører, ligefrem i vikingetiden kunne *købe* mark (s. 104). Hvorfor var møntprægning så vigtig for middelalderens tidlige konger? Hvad kunne mønter, som ædelmetalgenstande ikke kunne, og hvilken betydning havde det for menneskers relation til hinanden? For uden tvivl er møntøkonomien en af de mest betydningsfulde samfundsinstitutioner, som her var under udvikling – mønten som det neutrale omsætningsmiddel, fri af gavegivningens snærende

loyalitetsforpligtelser. Historien om samfundsudviklingen fra 600 til 1300 er ikke blot historien om herrevældets udvikling, men nok så meget historien om samfundets institutionalisering; religionen blev udskilt fra tidligere tiders "sæd og skik", magtapparatet, lovgivningen, økonomien, volden etc. blev institutionaliseret, dvs. alt det som ligger til grund for vort vestlige samfund. Denne afgørende forskel mellem samfundsinstitutionerne i vendeltiden, vikingetiden og middelalderen artikuleres ikke, når Harrison vælger at lægge vægt på "fremvæksten", som om møntøkonomien var en selvklar konsekvens af dette evolutionære forløb; så enkelt var det næppe.

Som nævnt har bogen mellem hvert kapitel indsatte temartikler skrevet af specialforfattere inden for arkæologi, religionshistorie, filologi mm: Förhistorien och den tidiga historien hör ihop (Jarl Nordbladh), Fornnordisk religion (Britt-Mari Näsström), Den medeltida värmprioden i Skandinavien (Fredrik C. Ljungqvist), Nordiska särdrag i kyrkorna fram till 1350 (Gunnar Nordanskog), Absalon och hans tid (Kristina Josefson), Maktmanifestationer i det tidiga Lund (Stefan Larsson), Pränta och rista (Bo Ralph), samt Två medeltida par (Anders Pilz). Alle byder på spændende og vedkommende læsning, men tekster og temaer står som små øer, der ikke integreres i, ej heller refereres til, i hovedteksten. Hvilken indvirkning på økonomi og subsistens havde f.eks. de ganske store forandringer i middeltemperatur og nedbør, som Ljungqvist beskriver, ikke mindst for de nordligere og dermed mere sårbare dele af Sverige? Eller hvordan var religionen i den førkristne tid integreret i samfundet, når den nu var så forskellig fra kristendommen og savnede både organisation og teologi, som Näsström skriver?

Som tidligere sagt, så indebærer ethvert valg også et fravalg; Harrison har valgt fremvæksten af det svenske herrevælde og rigsmagt som fremstillingens omdrejningspunkt, hvilket er en logisk "story-line" for et nationalt historieværk. Det medfører, at andre temaer, som står mindre centralt i forhold til hovedtemaet, ikke berøres. Alligevel har dette bind af Sveriges Historia meget med, faktisk alt det, som man traditionelt forventer at kunne læse om i en national historiefremstilling. Dispositionen af stoffet er klar, fremstillingen båret af Harrisons fortælleglæde og lette pen, illustrationer er relevante og af høj kvalitet. Det er en smuk og præsentabel bog, som Norstedt her har søsat. Når man som dansker læser i forordet, at Sverige ikke siden 1960'erne har haft en større oversigt over ældre middelalder, så er det næsten ubegribeligt, taget i betragtning at Danmark udgiver – og genudgiver – sin egen historie på løbende bånd. Også i dette lys er det glædeligt, at svensk historie nu bliver opdateret gennem denne genuine nye serie.

Lotte Hedeager

Sveriges historia 600–1350

Dick Harrison

NORSTEDTS, 2009, 502 S.

Sveriges historia 1350–1600

Dick Harrison och Bo Eriksson

NORSTEDTS, 2010, 624 S.

Ifølge Dick Harrison forekommer ikke landsnavnet Sverige i skrift før 1384, og han ser det som symptomatisk for dette Rest-Skandinavias lange ferd mot rike og stat og nasjon, selv om riket ved slutten av 1300-tallet for lengst var en velfungerende politisk enhet. Når det gjelder dette med landsnavnet, tar han vel noe sterkt i ettersom "Sviariki" ved siden av "Sviaveldi" forekommer i en rekke norrøne kilder fra 1200-tallet. Derfor er det nok riktigere å si at det er navneformen Sverige som først kan dokumenteres i 1384. Ikke desto mindre har han trolig rett når han hevder at riks- og statsdannelsesprosessen tok lengre tid i Sverige enn i grannelandene; ikke minst var den lokale motmakten sterkere der. Det er Harrison's fremstilling av Sveriges historie fra Vendeltid til Vasatid det her skal handle om: *Sveriges historia 600–1350* (bd. 2) og *Sveriges historia 1350–1600* (bd. 3). I det siste bindet har Bo Eriksson skrevet om tiden etter 1523.

Det er en kulturbegivenhet av rang at Norstedts igjen gir ut en stor sve-
rigehistorie, åtte tunge bind. Sist var i 1920-, 30- og 40-årene, da det kom 15 bind, 13 av dem før 1930. I mellomtiden utgav Bonnier en tilsvarende serie i 10 bind (1966–68), som senere er kommet i flere og utvidede opplag, og som Dick Harrison i forordet til bind 2 måler seg mot. Men Bonniers *Sveriges historia* synes knapt å ha hatt samme syntetiserende ambisjon som de to Norstedts-seriene ettersom hvert bind er delt mellom en rekke forfattere og nærmest har preg av å være antologier. I Norstedts tilfelle er det tale om én forfatter for hver periode, både i 1920-årene og nå, skjønt i denne nyeste serien er det gitt særskilt rom for små tematiske essay, som for øvrig er klart skilt ut fra hovedteksten. Det er også en annen likhet mellom de to Norstedts-seriene, nemlig det strengt faglige og akademiske. Her flørtes det ikke mye med en tenkt ukebladleser eller tv-titter. Heller ikke gis det synderlige konsesjoner til det kommersielle, takk og pris. Jeg legger også merke til at Harrison i sin presentasjon av middelalderens kildemateriale uttrykker klar skepsis til mid-

delalderens sagaer. Her er fortsatt en god rem av Weibull-tradisjonen, som dessverre er kommet noe i miskreditt i Norge (og Island) hvor dragningen mot saga har vært sterk de siste tiårene.

Kontrasten blir stor når vi sammenligner denne hittil siste *Sveriges historie* med Aschehogs to norgeshistorier fra hhv. midten av 1990-årene og nå nylig (september 2011, kalt *Norvegr*). I de norske seriene er det bildene, de korte kapitlene, ingressene og de kjekke oppslagene som dominerer, og så utstyret da, som i den aller siste serien med design av Per Spook og arkitektfirmaet Snøhetta like gjerne kunne vært sendt til moteuka i Paris som til bokmessa i Frankfurt. Dette betyr ikke at fagligheten er ignorert i de norske seriene, men at Aschehoug nok har siktet seg inn mot et noe bredere publikum enn Norstedts.

Det er med andre ord mye godt å si om Dick Harrison og Bo Erikssons to bind. De er faglig sett solide, de presenterer den nyeste forskningen, de drøfter problemer, fremstillingen er snarere analytisk enn episk. Her er ingen forsøk på å leve opp til noe slags skjønnlitterært idiom, som mange norske historikere har forsøkt før ved å herme etter store stilister som Sverre Steen og Knut Mykland. Både Harrison og Eriksson skriver nøkternt og saklig; det kler stoffet. Men her er også mye som forundrer.

Jeg vil ikke gå i detalj, men sett fra norsk side er det oppsiktsvekkende at kirken har fått så liten plass. Riktignok sies det interessante ting om sogn og sognedannelse som kunne egnet seg godt til komparasjon med norske forhold, men stoffet slippes for lett. Som norsk leser sitter jeg igjen med mange ubesvarte spørsmål om kirkeorganisasjonen i Sverige og om kirkens betydning for samfunnsutviklingen. Man spør seg hvorfor opprettelsen av et eget svensk erkebispesete knapt nevnes, og hvorfor Uppsala-provinsen synes å være nærmest ikke-eksisterende i rikets og folkets historie. Hvilke krefter lå bak opprettelsen av Uppsala erkebispedømme i 1164, hvorfor valgte man et av de fattigere stiftene til erkestift? I norsk historie er som kjent opprettelsen av erkebispesetet i Nidaros et av hovedtemaene i høymiddelalderens historie. Begivenhetene i 1152 (eller 53) knyttet nært til kongedømmets forvandling til stat og i det hele tatt til "moderniseringen" av det norske samfunn. Den samme blindheten hva kirken angår, gjentar seg i bind 3. Eksempelvis nevnes ikke striden om ny erkebiskop i 1432 eller kirkens betydning for regimeskiftet under og etter Erik av Pommern. Man kan lure på om forfatteren har et Uppsala-kompleks. Og hva med det forhold at en del av det norske riket hørte under Uppsala fra 1164 til 1570, og hva har Uppsala-kirken betydd for den svenske ekspansjonen nordover mot Västerbotten i senmiddelalderen? Også reformasjonen behandles forholdsvis overflatisk i Erikssons fremstilling av historien under Gustav Vasa og hans sønner, og det på tross av at hans del av bind 3 innledes med en oversikt over situasjonen i samtidens Europa,

som må ses som et forsøk på å kontekstualisere den svenske historien. Er det noe som preger Europa mellom 1520 og 1560, må det være den kirkelige omveltningen som Luther innledet i 1517. Igjen skal man måtte lese lenge før det sies noe om reformasjonen i Sverige, som følger et helt annet løp og antar en annen karakter enn den kirkelige utviklingen i Danmark og Norge i den samme perioden. Her kunne virkelig en sammenligning med den dansk-norske reformasjonshistorien ha båret frukter.

Å gi nasjonen en felles historie har vært en viktig oppgave i Norge, helt siden midten av 1800-tallet. Bare etter den siste krigen er det kommet fire bindsterke serier, og de er solgt i store opplag, mange titusen eksemplarer. Da Cappelen gav ut sin 15 binds serie i 1970-årene, regnet forlaget med å slå mynt på den nasjonale bølgen man forventet ville komme i forbindelse med folkeavstemningen om norsk medlemskap i EU (EEC) i 1972. Det slo til. Hva slags overveielser Norstedts kan ha gjort da de satte i gang sitt nyeste historieprosjekt, er det vanskelig å vite. Det er i alle fall ikke slått billig mynt på svensk EU-skepsis eller eventuelle nasjonale – eller kanskje stockholms-skeptiske – strømninger ute i periferien. Slik sett fremstår Sverige som et resultat av nordisk fornuft i det Norden som var igjen etter at nordmennene og danskene hadde dannet sine riker, og endog var i ferd med å bli nasjoner på 1200-tallet, om vi skal tro historikerne i Norge og Danmark de siste 150 årene. Og det er denne særlige svenske riksdannelsesprosessen slik den ter seg i Harrison og Erikssons bøker, jeg har lyst til å se litt nærmere på.

Den røde tråden i Harrisons fremstilling er det han kaller forholdet mellom bygdemakt og riksmakt. Begrepene kan være noe forvirrende etter-som han opererer med et nokså tøyelig bygdebegrep. I de fleste tilfellene må vi ut fra konteksten tro at Harrisons bygd sjelden sammenfaller med det vi i dag, både på svensk og norsk, vil kalle bygd. I mange tilfeller synes Harrisons bygder å tendere mot det vi kunne kalle regioner eller til og med landsdeler, enkelte av dem med herredømmeaktige samfunnsstrukturer. Og hva er da et rike? Som kjent er rike og herredømme nærmest å betrakte som synonymer i middelalderens skandinaviske språkbruk. Jeg velger å tro at han egentlig mener at det skal handle om en nasjonal riksdannelsesprosess preget av et vedvarende motsetningsforhold mellom lokalmakt og sentral riksmakt, med andre ord et tradisjonelt sentrum-periferi-perspektiv. Det er denne tesen som gir fremstillingen driv og konsistens. La oss samtidig slippe katta ut av sekken; for selv om Harrison og Eriksson er programmatisk anti- eller ikke-nasjonale, er de mentalt opptatt av dannelsen av Sverige og den svenske nasjon. Dette gir mer eller mindre ubevisste føringer som det kan være verdt å være oppmerksom på.

Det er videre slik at Harrison mener at denne lokale makten har vært sterkere i Sverige enn i nabolandene, og at riksdannelsesprosessen derfor har

vært tilsvarende langsom. Denne langtrukne riksdannelsesprosessen kombinert med et territorielt sett amorft Øst-Norden danner et slags grunntema i den svenske rikshistorien. Vi ser dessuten at de tradisjonelle periodegrensene tøyes; istedenfor vikingtiden starter vi med Vendeltiden, og istedenfor et skarpt brudd mellom middelalderen og moderne tid, trekkes det ikke noe klart skille mellom før og etter Gustav Vasa, heter det.

Opplegget er både interessant og utfordrende og ikke minst lærerikt for oss nordmenn, som står i en uttalt nasjonal tradisjon med nokså klare forestillinger om et tusenårig fast nasjonalt rom. (Ikke desto mindre handler norsk historie om det som skjedde innenfor rammene av det Rest-Norge som var igjen etter freden i 1660, og som vi gjerne skyver både bakover og fremover i historien, akkurat som finnene har gjort med Finland av 1809.) Noen vil kanskje også føle seg provosert av Harrisons måte å se Sveriges tilblivelse på, ikke minst danskene som her og der fratras sin middelalderhistorie, ettersom f.eks. Skåne stundom behandles som om det skulle dreie seg om prestatlig svensk regionalhistorie.

Harrison har likevel utvilsomt rett når han sier at det ennå langt inn på 1200-tallet var uvisst hva som eksempelvis skulle bli svensk eller norsk, eller for den saks skyld dansk, land. Dette samsvarer helt med samtidige utsagn, enten det nå er hos Ottar og Wulfstan omkring 900, Adam av Bremen ca. 1070 eller i *Historia Norwegie* ca. 1170. (En passant må det nevnes at Wulfstans beretning om folk og land i Østersjøområdet ikke nevnes hos Harrison.) For det første var Norge og nordmennenes land – kalt Nordmannia – to forskjellige størrelser, ifølge Adam. Indirekte kan vi lese det samme ut av Ottars beretning. Norge var et geografisk begrep, som riktignok på Adams tid var i ferd med også å bli et politisk territorielt begrep, selv om Adam personlig foretrakk å tale om nordmennenes land (Nordmannia), slik skikken hadde vært til da. Og dette Nordmannia var kjennetegnet ved sin perifere karakter. Bortsett fra Hellig Olavs grav i Trondheim, som var et slags "nasjonalt" sentrum for nordmennene, fortapte deres land seg utover havet og opp mot tåkeheimen, og var uten faste grenser. Naborikene i sør og øst var territorielt sett mer samlet, ifølge Adam. Ikke desto mindre var også de i territoriell forstand ennå "uferdige" sett i en nordisk kontekst. Mellom nordmennenes land og det som skulle bli Sverige, var det enorme områder utenfor rikskongenes herredømme, dels bebodd av forskjellige hedenske og nomadiske folk, dels bestående av autonome bondeland av typen Jemtland og Finnveden. Slik var det fortsatt da *Historia Norwegie* ble skrevet, og norske sagaer kan fortelle at hele Viken-området, altså dagens Sørøst-Norge, i begynnelsen av 1200-tallet ennå lå i kraftfeltet til det danske rikskongedømmet, mens Värmland i Håkon Håkonssons tid ennå ikke var utvetydig svensk. Og Jemtland, som riktignok ble tvunget til å akseptere norsk kongelig herredømme i 1170-årene, hadde da

allerede i flere år vært en del av Uppsala bispedømme og dermed også av den svenske kirke.

Slikt gir selvfølgelig oppslag til alle mulige kontrafaktiske spekulasjoner om hva Norden kunne blitt. Harrison selv leker seg med tanken om hva som kunne ha skjedd dersom de norske kongene i stedet for å stanse med Ragunda hadde gått helt frem til Bottenviken, og i stedet for Vesterhavsoyene hadde satset på å underlegge seg hele det nordlige Fennoskandia. Vi får nøye oss med å konstatere at både i vikingtid og tidlig middelalder var situasjonen både for Danmarks, Norges og Sveriges del ganske åpen hva gjelder riksterritoriene, samtidig som den ble noe mer lukket etter hvert som rikskongedømmene fikk fastere form mot slutten av 1200-tallet. Fra Birger jarls tid ser det ut til at denne prosessen i det vesentligste var avsluttet for Sveriges del, da var kjernelandet skapt, det egentlige Sverige, resten kom etter hvert til som forskjellige slags utkanter som synes å være av mindre interesse for forfatteren, Skåne og Finland unntatt.

Den tråden som binder bind 2 sammen, blir tynnere og mindre tydelig etter 1350 (bd. 3), da en ny rød tråd overtar. Nå skal det handle om "människornas kamp för att överleva i pestens tid, deras desperata försök att inrätta sina liv efter de radikalt nya omständigheterna. Men det är också historien om hur krisen löstes, hur det svenska samhället gick från politisk anarki till att bli ett rike där makten var starkare och tydligare definierad än någonsin tidigare." Og denne kampen varer stort sett bindet ut. Spørsmålet om hvordan krisen ble løst, blir jeg mindre klok på etter å ha lest Harrison og Erikssons ellers innholdstunge fremstillinger. Vendingen mot sosialhistorie og demografi gjør teksten mer deskriptiv enn problematiserende når vi kommer inn i senmiddelalderen. Men som nordmann finner jeg det for så vidt interessant at Harrison med dette kommer opp på norsk nivå i elendighetsbeskrivelse. Vi har oppfattet Norge som annerledeslandet i Norden, og det gjorde også våre kolleger på det nordiske ødegårdsprosjektet for mer enn tretti år siden. Heldigvis er det fortsatt slik at i Sveriges tilfelle endte det godt, det gjorde det ikke hos oss.

Men tilbake til tråden fra bind 2 om den langsomme og uforutsigbare svenske riksdannelsesprosessen. Hvorfor slippe den? For det første er det paradoksalt nok slik at samtidig som riksterritoriene fikk fastere form, førte økt nordisk samrøre fra slutten av 1200-tallet til at de nye riksgrensene, som ennå knapt hadde fått tid til å styrkne, ble utsatt for store påkjenninger, ikke minst i Kattegat-området. Se på Halland for eksempel, som Harrison tror å mene at Erik av Södermanland fikk direkte av danskene, men som han altså lurte til seg fra sin svigerfar Håkon V i Norge sammen med Båhuslen. Håkon hadde igjen fått Halland som len av den danske kongen. Merk i det hele tatt dannelsen av Eriks – og Ingeborgs – mellomnordiske rike i skjæringspunktet

mellom Norge, Danmark og Sverige, et slags Nordens Burgund, som fikk sin fortsettelse i dronningene Blankas og Margretes morgengaveriker. Denne nordiske union i miniatyr skulle vare til inn på 1400-tallet. Og presset på høy-middelalderens nordiske riksgrenser fortsatte gjennom 1400-tallet både i vest, sør og øst, sett fra Svensk side. Gustav Vasa kontrollerte forresten det norske Viken (Nord-Båhuslen) i 1520-årene, og han hadde liten lyst til å trekke seg ut, og i Jemtland sto etter 1527 to konger mot hverandre. Harald Gustafsson bok *Gamla riken, nya stater* handler nettopp om kampen mellom de to nye nordiske statsblokkene om arven etter treriksunionen, som definitivt gikk i oppløsning ved Christian II's flukt i 1523. Kampen skulle vare til 1720, og skikkelige riksgrenser kom først på plass mellom Sverige og Norge i 1751. Denne problematikken merker vi lite til i bind 3.

Nå er det altså slik at både Harrison og Eriksson behandler områder som mye senere skulle bli svenske, og da i første rekke Skåne-landskapene og i mindre grad Jemtland, Herjedalen og Båhuslen. Men her står vi overfor et problem som forfatterne ikke helt tar på alvor, nemlig det forhold at disse områdene var deler av andre riker i middelalderen og langt opp i moderne tid. For Skåne er det riktignok tale om en kortvarig "svensk" periode under den felles norsk-svenske kongen Magnus Eriksson 1332–60, men disse årene danner en parentes i landskapets politiske historie. Heller ikke ble Skåne inkorporert i det svenske riket i denne perioden, i alle fall ikke formelt. Dessuten ble den danske kirke styrt fra Lund, og landskapet hadde en dansk lovbok. Skånelagen var ikke svensk, slik det kan misforstås hos Harrison. Det er altså ikke tale om territorier som da var svenske områder, men om grenselandskaper som gjennom hundrevis av år ble bakt inn i andre rikshistorier. Dette faktum ser ikke ut til å affisere forfatterne, som ikke har maktet å ta inn over seg at opplegget de har valgt, innebærer at de også må forholde seg til norsk og dansk rikshistorie. Disse rikshistoriene har forskjellig karakter og kronologi og har avleiret strukturer både rettslig og sosialt, som senere skulle tilpasses en "svensk" virkelighet. Og her mener jeg å se det vi kan kalle en mental nasjonal holdning som kolliderer med den programmatisk antinasjonalismen. Det er å håpe at forfatterne av de neste bindene makter å problematisere det nasjonale spørsmålet i den nye svenske stormakten, både i opp- og nedgang.

Hvordan skulle man så ha løst dette dilemmaet? Det enkleste ville selvfølgelig ha vært å bare omtale som del av Sveriges historie de landskapene som kom under det svenske rikskongedømmets herredømme i vikingtid og middelalder, med andre ord å avstå fra å transponere dagens Sverige ned gjennom tidene. Egentlig er det jo et slikt progressivt siktemål forfatterne erklærer å ha. Den andre muligheten, men også den mest utfordrende, ville være å ta eget opplegg på alvor og skrive en komparativ svensk-nordisk historie, hvor grenseflatene til nabolandene fikk en viktig rolle gjennom historien. Vi kunne

si at Harrison i bind 2 legger an til å skrive en transnasjonal svensk historie, men at han trekker seg i svevet, for å bruke en hoppmetafor.

En siste, men ikke mindre viktig innvending i det retnings- og perspektivskiftet som skjer i og med bind 3, er at grepet om Norden svekkes, og det i en periode hvor nettopp spørsmålet om Norden kan sies å være hovedsaken, i alle fall politisk og rikshistorisk. At Norge stort sett ikke eksisterer, er vi vant til. Men vi fikk altså et norsk-svensk kongefellesskap i 1319, som varte i mange tiår. Selv om det ble laget en slags ordning med sikte på å skille rikene ad i 1343 og 1344, så er det et stort spørsmål om hvorvidt det ble effektivt. Store deler av Vest-Sverige holdt fast ved den norske kongen frem til slutten av 1380-årene, og mange svensker kom inn i det norske regjeringsapparatet og den norske kirke, til og med som kongelig seglbevarer og erkebiskop. Språkene nærmet seg hverandre. (Det må sies at ingen av de to store språkskiftene i Norden som hører hjemme i det tusenåret som dekkes av disse to bindene, nevnes.) Ingen ting av dette behandles i bind 3. Ikke engang Kalmarunionen som et stort nordisk prosjekt og som et alternativ til "nasjonalstaten" tas det skikkelig tak i. Faktum synes å være at den politiske utviklingen i Sverige skjer innenfor et fremtidig ganske lukket svensk riksrom, mens komparasjon kanskje hadde vært veien å gå. For øvrig er det hyggelig å se at man går til den norske Herjedalen for å finne en pen illustrasjon fra den svenske landsbygden.

Liksom det åpne opplegget for svensk rikshistorie i bind 2 er utfordrende – og hvem vil kunne fullt ut mestret utfordringene? – er det positivt at man har søkt å bygge ned tradisjonelle periodegrenser. Historiske perioder er som kjent primært tolkningsredskaper og ikke levd virkelighet. Middelalderen eksisterer bare i våre hoder, men når perioder blir virkelighet, står vi i fare for å skyve store deler av historien ut av synsfeltet. Ikke minst i Norge har vi vært plaget med det, ettersom tradisjonell norsk politisk historie har fulgt et fast mønster av oppgang og nedgang og med faste merkesteiner som har holdt oss fast i en nasjonal tvangstrøye. Når det gjelder disse to bindene svensk historie, ser jeg likevel ingen drastiske konsekvenser av den erklærte intensjon: Det blir med at man starter i Vendeltid ca. 600 istedenfor vikingtiden to hundre år senere. Ellers følger man det vanlige mønsteret med høymiddelalder, senmiddelalder (fra 1350) og Vasatid. Nettopp delingen mellom to forfattere ved 1523 betyr at målet om å se tiden før og etter 1523 som et kontinuum mislykkes. Da har forfatterne av den aller nyeste norgeshistorien gått mer radikalt til verks. Også de starter det de kaller "tidlig middelalder" alt i 500. Det har allerede meldt seg bestyrte leserne som lurer på hvor vikingtiden er blitt av. Men ikke nok med det, man har også delt den tradisjonelle senmiddelalderen i to ved ca. år 1400, altså ved dannelsen av den nordiske treriksunionen. Og så har man laget et bind som strekker seg fra 1400 til 1840. Dermed svekkes den evinnelige norske nedgangshistorien liksom det nasjonale gjennombruddet i

1814 settes i sammenheng med innføring av lokalt selvstyre i 1838. Opplegget gir anledning til å trekke frem flere utradisjonelle aspekter ved norsk politisk historie i eldre tid. Fortsatt har vi nasjonen med oss, men på en langt mer avslappet måte enn tidligere. Hva om Harrison og Eriksson hadde datert det store skiftet til 1450 istedenfor 1523? Da ville man kanskje også ha fått med seg opphavet til den tvedeling av Norden som ble permanent etter 1523, og at det samtidig som Karl Knutsson ble den første svensken på tronen siden Folkungenes tid, også ble dannet en union i unionen da Norge og Danmark sluttet en egen unionstraktat i Bergen det året.

Steinar Imsen